

Norske 'landsdelar' og norsk målføreinndeling – spesielt om Sørlandet og 'sørlandsk'¹

Av Arne Torp

0. Innleiing

I denne artikkelen vil eg problematisere forholdet mellom den geografiske inndelinga av Norge i landsdelar og den dialektologiske inndelinga i målføreområde. Som me skal sjå, er det her til dels godt samsvar og til dels store avvik, noko som kan forklarast ut frå det ulike grunnlaget for inndelingane: geografi og talemål. I kapittel 1 skal me sjå litt på inndelinga i landsdelar, som faktisk er meir mangfoldig enn i alle fall eg var klar over på førehand. I kapittel 2 går eg så inn på dei ulike målføreinndelingane, der eg vil

¹ Utgangspunktet for denne artikkelen var opphavleg arbeidet med ei populærvitenskapleg framstilling av dialekten i Gjerstad kommune, som ligg lengst aust i Aust-Agder (sjå Kjersti Vevstads bidrag i denne boka). Trass i at denne kommunen ligg i eit "sørlandsfylke" og trass i at målet her etter den gjengse dialektinndelinga også skal vere 'sørlandsk', så er det liten tvil om at talemålet her har svært få trekk som folk elles i landet forbind med begrepet sørlandsk.

Dette arbeidet førte til at eg begynte å gruble over forholdet mellom det dialektologiske begrepet *sørlandsk* og landsdelen *Sørlandet*, noko som i sin tur gjorde at artikkelen esa ut til å bli ei allmenn framstilling av forholdet mellom dialektar og landsdelar i heile landet. Dette er altså årsaka til – eller kanskje eg burde seie orsakinga for – at artikkelen har fått akkurat denne forma.

argumentere for ei dialektologisk todeling av landet som er heilt annleis enn ei geografisk todeling. I kapittel 3 vil eg drøfte spesielt den landsdelen som det siste hundreåret har vore kalla Sørlandet og undersøkje om det går an å argumentere for at sørlandsk bør vere eit eige målføreområde og korleis det i så fall bør avgrensast. Artikkelen blir avslutta med ein del spekulasjonar om den framtidige talemålsutviklinga i denne landsdelen.

1. Norske 'landsdelar' – to- eller tredeling kontra femdeling²

Norge er som kjent i utprega grad langstrakt i nord/sør-retning, og ei deling etter denne dimensjonen er derfor geografisk slett ikkje unaturleg. Den nordlegaste delen blir då rimeleg nok kalla Nord-

² Om ein går til ulike kjelder, kan ein finne fleire andre inndelingar av landet i regionar eller landsdelar. Hos offentlege institusjonar har eg i alle fall funne fire andre inndelingar over fylkesnivå, i tillegg til den to-, tre- eller femdelinga som eg gjer greie for her, og som eg oppfattar som "standardinndelingane":

A. *Statistisk sentralbyrå bruker ei sjudeling for befolkningsstatistikk:*

1. Akershus/Oslo (Akershus og Oslo), 2. Hedmark/Oppland (Hedmark og Oppland), 3. Østlandet ellers (Buskerud, Vestfold og Telemark), 4. Agder/Rogaland (Agder-fylka, Rogaland), 5. Vestlandet (Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal), 6. Trøndelag (Trøndelags-fylka), 7. Nord-Norge (Nordland, Troms, Finnmark).

B. *Utlendingsdirektoratet har ei seksdeling for busetjingsregistrering av utlendingar:*

1. Region øst (Østfold, Vestfold, Akershus, Oslo), 2. Region indre Østland (Buskerud, Oppland, Hedmark), 3. Region sør (Agder-fylka og Telemark), 4. Region vest (Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane), 5. Region Midt-Norge (Trøndelags-fylka, Møre og Romsdal), 6. Nord-Norge (Nordland, Troms, Finnmark).

C. *Landbruksdepartementet bruker ei femdeling for landbruksteknisk registrering:*

Dei fem landsdelane svarar her til "standardinndelingane", med eitt unntak: I staden for Sørlandet opererer ein med *Agder/Rogaland* som eitt område (og Vestlandet blir dermed sjølvstøtt også mindre).

D. *Statistisk sentralbyrå bruker ei spesiell inndeling på fleire nivå for handelsstatistikk; jf. vedlagde kart + nærmare utgreiing nedanfor.*

Så vidt eg kjenner til, blir desse inndelingane lite eller ikkje brukte utanfor dei nemnde institusjonane.

Norge, og består av dei tre nordlegaste fylka. Når det gjeld resten av landet, finst det derimot fleire andre gjengse inndelingar.

For det første kan ein halde fram å dele inn berre etter nord-/sør-dimensjonen og kalle alt sør for Nordland for Sør-Norge. Kor offisiell denne inndelinga er, veit eg ikkje, men alle me som har drive med målføre ein del år, kjenner i alle fall godt den praktiske todelinga av norgeskartet (der elles heile Nord-Norge ofte blir utelate, fordi det er dialektologisk "uinteressant", dvs. utan geografisk variasjon).

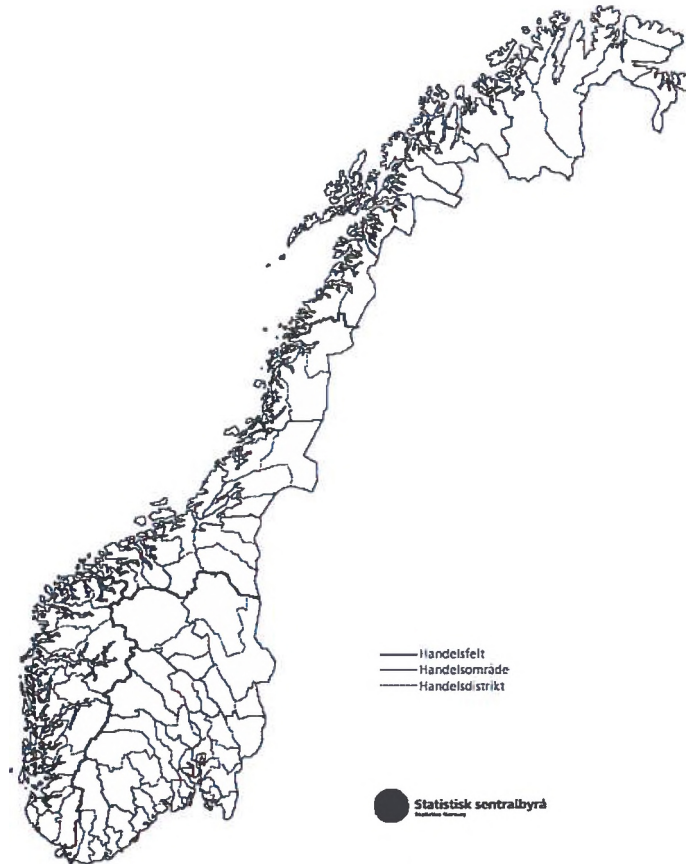
Nord/sør-inndelinga kan også førast eit steg vidare ved at ein etablerer eit eige område *mellom* Nord- og Sør-Norge, som då naturleg kan kallast *Midt-Norge*. Terminologisk er dette sjølvsagt svært rimeleg; problemet er derimot å bestemme korleis dette området skal avgrensast geografisk. Det einaste som alle ser ut til å vere samde om, er at heile Trøndelag – altså både Nord- og Sør-Trøndelag – skal vere med i Midt-Norge. Derimot varierer det om noko av grannefylka Nordland og Møre og Romsdal blir rekna med i Midt-Norge og i tilfelle kor mykje som skal takast med.

Termen Midt-Norge som noko anna enn eit synonym for Trøndelag ser ut til å kunne gå tilbake på inndelinga i såkalla handelsområde, som Statistisk sentralbyrå etablerte for nærmare femti år sidan:

SSBs første standard for handelsområder ble fastlagt i 1956. I 1966 foretok SSB en omfattende revisjon av standarden for å tilpasse den til de endringene som hadde funnet sted i den innenlandske vareomsetningen og i bosettings- og kommunikasjonsforholdene. Handelsdistriktene ble bl.a. tilpasset fylkene og nye planleggingsregioner. Revisjonen resulterte i 4 handelsfelt, 23 handelsområder og 104 handelsdistrikter pluss Svalbard. Siden har det kun blitt utgitt reviderte utgaver der en har korrigert for endringer i kommuneinndelingen. (Longva & Tønder (red.) 1999:76).

Kartet på neste side viser den nåverande inndelinga i handelsområde. Som me ser, deler ein her inn landet i fire såkalla handelsfelt, der Midtre handelsfelt femner om Trøndelags-fylka + Nordmøre og Romsdalen og Helgeland til og med Rana.

Figur T. Handelsområder

Nå er nok likevel Midtre handelsfelt ikkje utan vidare det same som Midt-Norge. Den siste termen er dessutan ein god del nyare; truleg berre om lag tretti år gammal. Det eldste skriftlege belegget eg kjenner til, er frå *Romsdalsposten* nr. 60–1974, der det er snakk om planar om oljeboring “utenfor den midt-norske kyst”.³ Her bruker ein altså adjektivet *midtorsk*, men herifrå til substantivet *Midt-Norge* er ikkje steget langt, og to år etter dukkar då også dette ordet opp, denne gongen i *Sunnmørsposten* (nr. 205–1976), der det heiter at “Bjartmar Gjerde innleder om Midt-Norge og oljen” på ein konferanse i Kristiansund. Og dei som stod bak konferansen, var eit organ som kalla seg *Midtorsk oljeråd*.

Det kan dermed sjå ut som termen Midt-Norge kan ha eit dobbelt opphav: For det første i det nøyaktig definerte områdenamnet Midtre handelsfelt, og dernest som ein geografisk meir diffus term som dukka opp i samband med oljeutvinning nord for den 62. breiddegraden, som det gjerne heiter. Trass i at Midt-Norge altså knapt kan seiast å vere ein spesielt velavgrensa term, er han likevel mykje brukt i dag (jf. fotnote 4). Dette heng truleg til dels saman med at *Adresseavisen* i Trondheim i snart 30 år har brukt denne termen i si markedsføring av avisa, som nettopp har Midtre handelsfelt som sitt spreingsområde (opplyst på e-post av informasjonskonsulent Ann-Irene Enoksen i *Adresseavisen*). Dessutan finst det i dag også svært mange bedrifter og institusjonar som bruker *Midt-Norge* eller *midtorsk* som ein del av namnet sitt. Termen *Midt-Norge* må dermed seiast å vere veletablert i dag, og det er heller ingen tvil om at Trøndelag med Trondheim er sentrum i regionen; derimot kan den nøyaktige avgrensinga i ytterkantane som nemnt variere ein god del.

Dermed seier me oss ferdige med to- og tredelinga, der ein berre deler inn etter nord/sør-dimensjonen. Når ein tek i bruk alle himmelretningane, vil ein sjølv sagt kunne få fire landsdelar med retningsordet (*nord/sør/aust/vest*) som føreledd og *-landet* eller *-Norge* som etterledd. Men dessutan er det her vanleg å operere med ein

³ Takk til Tor Guttu ved INL/AL, Universitetet i Oslo, som har hjelpt meg å finne desse skriftlege belegga.

femte landsdel i midten, men nå utan *midt-* som føreledd, nemleg den tradisjonelle nemninga Trøndelag.

I etterleddet av dei retningsavleidde landsdelsnamna er *-landet* det normale ved både Austlandet og Vestlandet, sjølv om ingen vel reagerer noko særleg på namn som Aust-Norge og Vest-Norge; men når dei ein gong imellom dukkar opp (sjå fotnote 4), blir dei vel helst berre oppfatta som litt sære synonym for Austlandet og Vestlandet. Ved retningsorda *nord* og *sør* er det derimot annleis: Her må ein seie *Sørlandet* dersom nemninga skal referere til femdelinga, for *Sør-Norge* høyrer heime i to- eller tredelingsystemet. I nord får me derimot terminologisk – og ofte også geografisk! – samanfall mellom to-, tre- og femdelinga; namnet på den nordlegaste landsdelen blir i alle fall Nord-Norge anten ein deler landet i to, tre eller fem.⁴

⁴ Dette er utan tvil grunnen til at termen Nord-Norge ser ut til å vere mykje meir i bruk enn Sør-Norge; då eg søkte på Internett med søkjemotoren Google og norsk som språk hausten 2000, fekk eg desse treffa på ulike landsdelsnamn, her ordna etter fallande frekvens:

Trøndelag: 53.900
 Nord-Norge: 25.300
 Vestlandet: 12.100
 Østlandet: 10.600
 (Austlandet: 431)
 Sørlandet: 7.900
 Midt-Norge: 7.090
 Sør-Norge: 5.890
 Øst-Norge: 795
 Vest-Norge: 768
 Syd-Norge: 140

Forma på sjølve landsnamnet fordelte seg elles med 364.000 på *Norge* og 19.100 for *Noreg*; dvs. 5,2 % for nynorskforma; men eg har ikkje søkt spesielt på samansetjingane med *-Noreg*.

Grunnen til at Trøndelag kjem heilt øvst, er sjølvsagt den at her får ein også med alle treff på *fylka* Nord- og Sør-Trøndelag, og dette talet er dermed altfor høgt dersom ein berre er ute etter Trøndelag som *landsdelsnamn*. Som venta er termane *Øst-* og *Vest-Norge* svært lite brukte i forhold til *Østlandet* og *Vestlandet*. Dette søket viser med andre ord at *Nord-Norge* er det langt mest brukte landsdelsnamnet.

Ei anna slags forvirring finn me ved innbyggjarnamna, der me naturleg nok har *-lending* ved alle landsdelane som endar på *-landet* (austlending, sørlending, vestlending), men dessutan blir folk frå heile Nord-Norge ofte kalla nordlendingar, og ikkje berre folk frå Nordland fylke, sjølv om folk frå Troms og Finnmark sjølvsgt også kan spesifiserast som tromsøværingar og finnmarkingar. Termen *nordlending* blir altså brukt anten ein deler landet i to, tre eller fem, mens termene med etterleddet *-lending* berre høyrer heime i femdelinga innanfor Sør-Norge. Motstykket til *nordlending* om ein

Som ein liten kuriositet kan me leggje merke til at den konservative bokmålsforma *syd-* er litt, men svært lite brukt som førestaving i samansetjinga *Sør-Norge/Syd-Norge*, men aldri i *Sørlandet/*Sydlandet*; den siste forma ville jo automatisk gi innbyggjarnamnet *sydlending*, som er "oppteke" frå før, ikkje som namn på ein som bur på **Sydlandet*, men i *Syden*. Dette er sjølvsgt ogå forklaringa på at Vilhelm Krag ville ha namnet *Sørlandet*, for i andre tilfelle brukte han nok helst ordforma *syd*. Dette "problemet" har Krag sjølv forresten kommentert i den artikkelen frå 1902 der han lanserte begrepet *Sørlandet*: "Nogle unge Mennesker herfra har i den allersidste Tid forsøgt at kalde sig Sydlændinger; – men det Ord faar aldrig Hævd i Sproget, fordi det i forveien betegner noget ganske andet: Folk fra det sydlige Europa." (sitert etter Andreassen 1994:24).

Ordforma *Sydlandet* førekjem rett nok på norsk (9 treff på Google), men då tyder det alltid noko anna, t.d. Sør-Island eller den sørlege delen av det gamle Israel. I andre samansetjingar førekjem derimot førestavinga *syd-* ganske ofte: *Sydpolen*: 562, *Sørpolen* 75; *Syd-Amerika* 223, *Sør-Amerika* 3530; *Syd-Europa* 12, *Sør-Europa* 1090. Noka forklaring på desse store skilnadene i relativ frekvens mellom formene *syd-* og *sør-* i ulike samansetjingar har eg ikkje.

At forma *syd* likevel ikkje er heilt utenkjeleg som føreledd i namn som har å gjere med den sørlegaste landsdelen i Norge, oppdaga eg elles eit interessant døme på her om dagen i namnet *Sydspissen*, som er "en paraplyorganisasjon for en rekke bedriftsnettverk og organisasjoner" som har som "felles mål å profilere og utvikle Sørlandet som en kompetanse- og innovasjonsregion" (jf. bilag til Aftenposten 27.04.2001 og www.sydspissen.no). Dette står i stil med at eit av dei største kjøpesentra i landet – på Heimdal sør for Trondheim – heiter *City Syd*. I næringslivet er det altså berre forma *syd* som gjeld...

deler landet i to, er *søring*, som omfattar folk frå heile Sør-Norge, medrekna Trøndelag. Av naturlege grunnar er denne termen nok mest brukt i Nord-Norge.⁵

Om me set desse inndelingane inn i eit skjema, blir det slik:

todeling	Sør-Norge				Nord-Norge
tredeling	Sør-Norge		Midt-Norge		Nord-Norge
<i>innbyggjarnamn</i>	<i>søring</i>				<i>nordlending</i>
femdeling	Austlandet	Sørlandet	Vestlandet	Trøndelag	Nord-Norge
<i>innbyggjarnamn</i>	<i>austlending</i>	<i>sørlending</i>	<i>vestlending</i>	<i>trønder</i>	<i>nordlending</i>
område	Østfold, Akershus (m. Oslo) Hedmark, Oppland, Buskerud, Vestfold, Telemark	Aust-Agder, Vest-Agder ⁶	Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal ⁷	Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag	Nordland, Troms, Finnmark

Skjema 1. Norske landsdelar

Dette er den meir og mindre offisielle inndelinga, som ein m.a. finn i siste utgåve av Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon (1995-1998). Rett nok kan det vel variere i kva grad folk nær grensa

⁵ Ifølgje Nynorskordboka kan *søring* også bety "person som er sønnafrå" reint generelt, og dessutan "person frå Sunnhordland". Etter mi språkkjensle er det likevel den "nordnorske" tydinga "person frå Sør-Noreg" som er mest kjend i dag – også i Sør-Norge.

Noko eige innbyggjarnamn for folk frå Midt-Norge kjenner eg ikkje til, noko som sikkert heng saman med at heile omgrepet som nemnt er både nytt og til dels også diffust.

⁶ I pkt. 3.2 nedanfor blir denne avgrensinga drøfta nærmare.

⁷ Nynorskordboka har ei avgrensing av *Vestlandet* som utelet Nordmøre: "nemning på Sør-Noreg vest for hovudvasskiljet: Romsdal, Sunnmøre, Sogn og Fjordane, Hordaland, Rogaland (før også Agder)". Denne avgrensinga er tregleg i alle fall delvis dialektologisk motivert (jf. nedanfor pkt. 3.2).

mellom to landsdelar blir identifiserte med eller kjenner sjølve at dei hører heime i den landsdelen dei "etter kartet" skal høre heime i. Det gjeld nok t.d. eit område som Øvre Telemark, der dei fleste kanskje heller vil spesifisere og snakke om Telemark og telemarkingar enn om Austlandet og austlendingar. Nedre Telemark (Grenland) og folket der vil nok derimot i mykje større grad bli identifiserte med "hovudlandsdelen".

Dette betyr altså at det eksisterer ei slags oppfatning av kva som er *prototypisk* austlandsk, sørlandsk osv., og det som då i større eller mindre grad fell utanfor det prototypiske for ein bestemt landsdel, blir dermed problematisk å klassifisere. Det er heller ikkje sikkert at fylka i alle tilfelle er det mest relevante kriteriet for folks oppfatning av kor grensa mellom dei ymse landsdelane går (meir om dette seinare), men ettersom fylkesgrensene er det mest handgripelege og allment kjende administrative kriteriet om ein vil ha ei enkel og eintydig inndeling, finst det knapt noko alternativ.

2. Norsk målføreinndeling

2.1. Todeling eller firedeling?

At målføreinndelingar primært bør byggje på lingvistiske kriterium, kan knapt vere diskutabelt. Samtidig er det klart at ei målføreinndeling som berre byggjer på målmerke og ser heilt bort frå geografien, kan verke uheldig, dersom målmerka skaper ei inndeling som går heilt på tvers av den geografiske. At nettopp dette kan vere eit problem for todelinga av dialektane, skal me snart sjå; den dialektologiske todelinga er nemleg heilt annleis enn den geografiske. Derimot har den dialektologiske firedelinga svært mykje til felles med den geografiske femdelinga.

Dei to vanlegaste dialektinndelingane – todeling og firedeling – er viste i skjema 2. Todelinga går attende til Amund B. Larsen (1897), mens den første som gjekk inn for firedelinga, var Hallfrid Christiansen (1954). Begge desse gjekk inn for inndelingar baserte på meir enn eitt kriterium. Dersom ein då ikkje legg avgjerande vekt på eitt bestemt av desse, får ein sjølvsagt overgangssonar mellom dei ulike områda, fordi ikkje alle isoglossane følgjer kvarandre. Etter

kvart har det likevel blitt slik at dei som går inn for todeling, lar (refleksar av) den såkalla jamvektsregelen vere hovudkriteriet.⁸ Om ein gjer det, kan to- og firedelingane framstillast med denne geografiske avgrensinga:⁹

todeling	austnorsk		vestnorsk	
	austlandsk	trøndersk	vestlandsk	nordnorsk
firedeling				
område	= <i>Austlandet</i> (- litt av <i>Telemark</i>)	= <i>Trøndelag</i> + <i>Nordmøre</i>	= <i>Vestlandet</i> (<i>Nordmøre</i> + <i>Sørlandet</i> og litt av <i>Telemark</i>)	= <i>Nord-Norge</i> (stort sett)

Skjema 2. Norsk målføreindelning

Dersom me jamfører med landsdelane i skjema 1, ser me at todelinga er totalt forskjellig (jf. a og b), mens firedelinga i skjema 2 liknar på femdelinga i skjema 1, med eitt viktig unntak (jf. c):

- Todelinga er nord/sør i skjema 1, aust/vest i skjema 2.
- Vestnorsk* i målføreindelninga svarar til to *geografisk skilde* område.
- Sørlandet hører inn under vestlandsk/vestnorsk i målføreindelninga, fordi *sørlandsk* ikkje er noko eige målføreområde på øvste nivå i firedelinga i skjema 2 (dette skal me gå nærmare inn på i pkt. 3).

Innanfor den dialektologiske firedelinga ser me dessutan at austlandsk og trøndersk delvis, men ikkje heilt, svarar til landsdelane Austlandet og Trøndelag. Avvika kjem sjølvsagt av dei ulike kriteria

⁸ Dette ser også ut til å gjelde Hallfrid Christiansen, som trass i mange kriterium også har ei detaljert utgreiing om kor grensene går mellom dei fire områda hennar, og i praksis ser det ut til at det er ein noko pragmatisk tilpassa versjon av jamvektskriteriet som ligg til grunn (pragmatisk m.a. fordi ho ikkje tek omsyn til "unntaksområde" som Sør-Østfold (utan jamvekt) og Bardu/Målselv (tradisjonelt med); jf. Christiansen 1954:38f).

⁹ Legg merke til distinksjonen mellom *austnorsk/austlandsk* og *vestnorsk/-vestlandsk*, som altså ikkje har noko motsvar i dei geografiske terminologien.

som inndelingane byggjer på: Landsdelane baserer seg på administrative kriterium (stort sett fylka), mens målføreinndelingane er lingvistisk fundert – i hovudsak jamvektsregelen. Dersom dette målmerket er til stades, er målet austnorsk, dvs. austlandsk eller trøndersk; dermed kjem Nordmøre inn under trøndersk, trass i at det ikkje ligg i Trøndelag.

Grunnen til at mange har vore misnøgde med den dialekt-geografiske todelingane, er dels at det vestnorske området blir delt i to, men minst like mykje at nemningane svarar ekstremt dårleg til himmelretningane om ein ser heile landet under eitt. Som Hallfrid Christiansen har peika på, passar nemleg termene austnorsk og vestnorsk berre for landet sør for Trøndelag, om ein tek det geografiske innhaldet bokstaveleg (Christiansen 1954:31). Både ho og andre har derfor argumentert for at ei primær firedeling er meir rimeleg.¹⁰ Denne firedelingane svarar då også meir eller mindre nøyaktig til dei fire landsdelane ein hadde før diktaren Vilhelm Krag "fann opp" Sørlandet i 1902; før den tid rekna ein nemleg det noverande Sørlandet som ein del av Vestlandet; jf. at det heilt til ut i 1960-åra kom ut ei avis i Arendal som heitte *Vestlandske Tidende*.

Det er klart at ei målføreinndeling som lar eitt område (vestnorsk) bli delt i to av eit anna (austnorsk) er lite tilfredsstillande om ein ser reint geografisk på det. Denne ulempa unngår ein sjølvsagt om ein startar med ei *primær* firedeling. Likevel er ikkje todelingane så urimeleg som det kan sjå ut ved første augnekast: Om ein slår saman austlandsk og trøndersk, så får ein eitt samanhengande område – austnorsk – mens det som blir att vest og nord for dette området, er vestnorsk. Den siste termen er sjølvsagt *geografisk* svært lite

¹⁰ Dette gjeld m.a. Svein Lie (jf. Lie 1985:1–11). Han nemner også (1985:7f) at ei primær *femdeling* kunne vere aktuell som alternativ til todelingane, ettersom mange av dei som elles går inn for todelingane, deretter deler vestnorsk i to (vestlandsk og nordnorsk) og austnorsk i *tre* likeverdige område, nemleg midlandsk i tillegg til austlandsk og trønd(er)sk (jf. t.d. Bjørkum 1970:68–69). Så vidt eg kjenner til, er det likevel ingen som har gått inn for ei *primær* femdeling (altså heller ikkje Lie); femdelingane dukkar eventuelt først opp på neste nivå i ei primær todeling. Ei dialektologisk femdeling vil i alle fall ikkje i noko tilfelle svare til den geografiske femdelingane (med Sørlandet som den femte landsdelen).

tilfredsstillande som nemning for nordnorsk, og dette er også ein av grunnane til at mange ikkje er særleg glade i todelinga.

På den andre sida er det faktisk ganske gode *dialektologiske* argument nettopp for ei slik geografisk urimeleg todeling. At det er slik, kan ein sjå jamvel av argumentasjonen hos folk som går inn for firedelinga, slik Ernst Håkon Jahr gjer i *Den store dialektboka* (Jahr 1990:10): I denne populære framstillinga argumenterer han fornuftig nok for å leggje stor vekt på prosodiske målmerke:

Folk bygger mye på trykk, tone og setningsmelodi når de sier: "Jeg hører på dialekten at du er østlending (eller vestlending, trønder, nordlending)." Det er sangen i målet som da blir identifisert som dialekten. (Jahr 1990:10)

36 år tidlegare konstaterte Hallfrid Christiansen ("firedelings mor", jf. ovanfor) det same:

«Talemusikken er det kriterium som lettest faller i ørene på legfolk. Enhver kan kjenne en trønder, en nordlending, en østlending eller en vestlending på vedkommendes talemusikk. Dette er også det målmerke, som er vanskeligst å legge bort for de fleste mennesker.» (Christiansen 1954:35)

Uttrykt med lingvistiske fagtermar seier Jahr her at prosodiske målmerke er dei mest *saliente* på norsk. Adjektivet *salient* siktar til dei målmerka som folk helst festar seg ved når dei hører ein bestemt varietet (jf. Auer & al. 1998). For min del er eg heilt samd med Jahr i denne vurderinga; og eg trur også at dei fleste spora av jamvektsregelen er heller lite saliente, kanskje med unntak av utprega jåmningsformer av typen *våttå*, *vukku*, *hosso* osv.

Men om ein tek Jahrs prosodiske karakteristikkk av dei fire hovudområda bokstavig, kjem ein faktisk attende til todelinga austnorsk/vestnorsk: Etter hans – og andres – meining har nemleg austnorsk og trøndersk viktige prosodiske trekk sams, nemleg såkalla lågtone og trykkforskyving mot venstre med tonemskifte i verbalgrupper som *gå-ut* og *ta-opp*, og i framandord som *stasjon* og *billett*, mens vestnorsk og nordnorsk har høgtone og ikkje

trykkforskyving (jf. Jahr 1990:10).¹¹ Kva som skil austnorsk frå trøndersk og vestnorsk frå nordnorsk når det gjeld prosodien, seier Jahr derimot ingenting om. Men både Jahr og eg – og alle andre! – hører sjølvsagt at det også finst prosodiske skilnader mellom desse undergruppene; me har berre ikkje ord for å *beskrive* det me hører.¹² Ein nærmare karakteristikkk av det som skil søraustnorsk og trøndersk prosodi kan ein derimot finne i arbeid av Randi Alice Nilsen; jf. Nilsen 1992 (kap. 3) og Nilsen 2000.

På den andre sida er det faktisk slik at det er lettare å finne enkle kriterium som deler austnorsk i austlandsk og trøndersk (nemleg apokope – "å *bite*" kontra "å *bit*") enn det er å finne kriterium for å sortere vestnorsk i vestlandsk og nordnorsk – her må ein eventuelt basere seg på knippe av målmerke. Dei to geografisk *skilde* delane av vestnorsk er altså vanskelegare å skilje eintydig frå kvarandre språkleg enn det er å dele opp det geografisk *samanhengande* austnorske området.

¹¹ I termen "trykkforskyving" ligg det sjølvsagt implisitt ei oppfatning av at dette er ein innovasjon. Dette er også synet hos t.d. Martin Kloster Jensen, som skriv slik om dette fenomenet:

Et interessant problem i aksentlæren byr det fenomen at vi i østnorsk får aks. 2 ved trykkforskyving i fremmedord: a¹vis blir til ²avis, tele¹fon blir til ²telefon. En verbalform med trykksterkt adverb etter (ta med, gå hjem, kom fram, sitter på, har solgt ut) får selv trykket, så adverbet blir trykksvakt; og dermed får hele uttrykket aks. 2 (²ta med, ²sitter på, du ²skal ikke ²bry deg om det osv.). (Jensen 1964:74)

Omgrepa høgtone (H) og lågtone (L) er definerte slik i Fretheim & Nilsen 1989:442:

An H-dialect is a dialect exhibiting a pitch peak at the point in the tonal foot, where it is possible to discriminate the two pitch accents, accent 1 and 2.

An L-dialect is a dialect exhibiting a pitch trough at the point in the tonal foot, where it is possible to discriminate the two pitch accents, accent 1 and 2.

¹² Det gjeld t.d. også Hallfrid Christiansen, som konstaterer at Trøndelag har lågtone som Austlandet og Nord-Norge høgtone som Vestlandet, men legg så til i parentes: "men talemusikk forskjellig fra østnorsk" resp. "vestnorsk" [= austlandsk resp. vestlandsk]. (Christiansen 1954: 39 resp. 41).

Etter mitt syn er det altså todelinga austnorsk/vestnorsk som er lettast å motivere ut frå reint lingvistiske kriterium, og det gjeld både dersom ein vel å basere seg på det tradisjonelle målmerket jamvekt, eller eit knippe av prosodiske kriterium (jf. t.d. Jahr 1990:10). Dette skal me sjå nærmare på i det neste avsnittet, der eg vil argumentere for ei inndeling basert på det eg vil kalle prototypiske austnorske og ditto vestnorske målmerke, og der alle norske målføre ideelt sett skal kunne plasserast på ein skala frå prototypisk austnorsk til ditto vestnorsk.

Eg går altså inn for ei inndeling utan faste grenser, men med kjerneområde og overgangssonar. I kjerneområda finn ein alle eller mest alle dei prototypiske målmerka for det aktuelle området, mens dette ikkje er tilfellet i same grad i overgangssonane.

2.2. Prototypiske austnorske og ditto vestnorske målmerke

Det som følgjer her, er for det meste ei liste over målmerke som dialektologane er meir eller mindre samde om er karakteristiske for austnorsk respektive vestnorsk. Eg nemner dei derfor stort sett berre stikkordsmessig og utan litteraturtilvisingar eller nærmare drøfting (med unntak av målmerke 6, 7.c og 8.b).

AUSTNORSK	VESTNORSK
1. lågtone	1. høgtone
2. trykkforskyving mot venstre i verbalgrupper og framandord	2. inga trykkforskyving
3. a. spor av jamvekt	3.a. ingen spor av jamvekt
3. b. + jamning	3.b. + ingen reduksjon av trykklett <i>-a</i>
4. forlenging av <i>konsonanten</i> i gamle kortstavingsord	4. forlenging av <i>vokalen</i> i gamle kortstavingsord
5. refleksar av gamle lange og korte vokalar har <i>ikkje</i> skapt nye vokalar/diftongar	5. refleksar av gamle lange og korte vokalar har <i>ofte</i> skapt nye vokalar/diftongar
6. klitisert <i>han > n</i>	6. klitisert <i>han > an</i> ¹³
7.a. tjukk l	7.a. Ikkje tjukk l
7. b. + retrofleksar	7.b. ingen retrofleksar
	7.c. + skarre- <i>r</i>
8.a. assimilasjon av mange konsonantsamband (<i>mb > mm</i> , <i>ɲg > ɲɲ</i> , <i>nd > nn</i> , <i>ld > ll</i> , <i>m > nn</i>)	8.a. lite assimilasjon av konsonantsamband
	8.b. ev. dissimilasjon/segmentasjon (<i>r/l/ll > dl</i> , <i>m/nn > dn</i>)

Skjema 3. Austnorske og vestnorske målmerke

Eg har altså berre teke med fonologiske målmerke, og alle saman er dessutan diakront motiverte (innovasjon/bevaring). Heilskapsinntrykket blir då at austnorsk er eit innovasjonsområde i forhold til vestnorsk, noko som heller ikkje er noka stor nyheit; Helge Sandøy meiner t.d. at det han kallar det *sentralskandinaviske* området, som

¹³ Dette er eit målmerke Hallfrid Christiansen meiner "hittil har vært for lite påaktet som dialektkriterium" (Christiansen 1954:36), og eg er sterkt tilbøyeleg til å vere samd med henne. Ho dreg dette målmerket inn i ein argumentasjon for firedeling av dialektane, men etter mitt syn passar det mykje betre som argument for todelinga, i alle fall om ein held seg til klitisering av pronomenet *han*, og ikkje dreg inn den bestemte artikkelen *-en*, der biletet truleg er atskillig meir ugrent (jf. Lie 1984; særleg kart s. 154–157).

her i landet fell saman med det austnorske området, er "det mest aktive spreingsområdet" i Skandinavia (Sandøy 1996:155).¹⁴

Eit par tilfelle der det kan sjå ut som berre vestnorsk har innover, er 7.c (skarre-*r*) og 8.b (differensiasjon/segmentasjon). Som kjent er det her tale om innovasjonar av svært ulik alder, ettersom skarringa truleg starta for mindre enn to hundre år sidan, mens dei andre endringane i alle fall går attende til mellomalderen.¹⁵

¹⁴ Etter mitt syn er dette diskutabelt; eg meiner i alle fall at *sørskandinaviske* (dvs. dansk) totalt sett har langt fleire innovasjonar enn nokon del av nordskandinaviske (dvs. svensk og norsk, jf. Torp 1983). Men dersom Sandøy med formuleringa "det mest aktive spreingsområdet" siktar til at dei sentralskandinaviske innovasjonane har spreidd seg til eit større geografisk område enn dei sørskandinaviske, har han sikkert rett; for dei sørskandinaviske innovasjonane har berre i liten grad slått gjennom utanfor Danmark (jf. pkt. 3.4 nedanfor).

¹⁵ Det at både desse innovasjonane og tendensen til å skilje gamle lange og korte vokalar kvalitativt (jf. målmerke nr. 5) er felles innovasjonar ikkje berre for store delar av Vestlandet, men også for Island og Færøyane, kan saktens få ein til å lure på om dette er urgamle felles "vestnordiske" innovasjonar, eller om det er resultat av seinare språkkontakt. For nærmare drøfting av dette spørsmålet sjå Sandøy 1994 og Torp 1998:52.

2.3. Nordnorsk mellom austnorsk og vestnorsk

Prøver me å plassere nordnorsken inn i dette skjemaet, blir resultatet slik:

AUSTNORSK	VESTNORSK
	1. høgtone
	2. inga trykkforskyving
	3.a. ingen spor av jamvekt (3.b. + ingen reduksjon av trykklett -a) ¹⁶
4. forlenging av konsonanten i gamle kortstavingsord	
5. refleksar av gamle lange og korte vokalar har <i>ikkje</i> skapt nye vokalar/diftongar	
	6. klitisert <i>han > an</i>
7.a. tjukk l (<i>det meste av Nordland</i>) 7 b. + retrofleksar ¹⁷	7.a. Ikkje tjukk l (<i>resten av Nordland + Troms og Finnmark</i>)
8.a. assimilasjon av mange konsonantsamband (<i>mb > mm, ηg > ηη, nd > nn, ld > ll, rn > nn</i>)	

Skejma 4. Nordnorske målmerke i ei todeling av norske dialektar

Her får me altså ei blanding av vestnorske og austnorske målmerke, slik alle tilhengjarar av todelinga også er einige om at det bør vere, men likevel med ei overvekt for vestnorsk (4 vestnorske målmerke mot 3 austnorske + eitt tvitydig; begge dei to første, som etter mitt syn også er dei mest saliente (fordi dei gjeld prosodien), er dessutan vestnorske).

¹⁶ Som kjent har nordnorsk til dels såkalla *-e/-a-mål*, der altså svake hokjønnsord endar på *-a*; jf. Jahr & Skare 1996:54 og 70.

¹⁷ Retrofleksar nord for tjukk l-området er truleg eit nokså nytt fenomen; jf. Bull 1996:199 (note 8).

Me legg elles merke til at nordnorsk ikkje har både prototypisk austnorsk og vestnorsk utgåve av eitt og same målmerke, med unntak av tjukk *l* (7.a). Dette tyder på at nordnorsken trass alt er relativt einskapleg, noko som vel også svarar bra til vanlege folks oppfatning.

Men me legg også merke til noko meir: I alle fall ved dei tri første målmerka er det rimeleg å sjå den austnorske utviklinga som ein innovasjon i forhold til den vestnorske. Her ser me altså at nordnorsk følgjer vestlandsk, med andre ord ingen spor av dei austnorske særutviklingane. Men om me går til det punktet der vestlandsk ten til dels har særmerkte innovasjonar, nemleg 8.b (jf. sørvestnorske former som *kadla* og *hodn*), så ser me at nordnorsken her i staden har assimilasjon og palatalisering, som er innovasjonar med vid utbreiing både i aust- og vestnorsk og i andre delar av skandinavisk. Derimot kan eg ikkje komme på eit einaste viktig særmerke som *berre* finst i nordnorsk – dei nordnorske målmerka er anten arkaismar eller innovasjonar som gjerne finst innanfor delar av både aust- og vestnorsk (t.d. palatalisering av dorsale og apikale konsonantar). Med ei grov pedagogisk forenkling kan me dermed slagordsmessig seie at det som særmerkjer nordnorsken, er *mangelen* på særmerke!

Som me skal sjå seinare, er alt dette heilt annleis i den mål-gruppa me kjem til i pkt. 3.1 – der er det liten indre einskap, men til gjengjeld flust med karakteristiske særutviklingar i ymse delar av området.

2.4. *Historisk tolking av den dialektgeografiske todelinga*

Reint geografisk verkar sjølvsagt todelinga austnorsk/vestnorsk ganske merkverdig, spesielt om me tek nemningane bokstavleg. Men om ein frigjer seg frå innhaldet i desse merkelappane og ser meir på kva ei slik inndeling kan fortelje om levevilkår og kommunikasjonsmønster i farne tider, så stig det fram eit bilete som slett ikkje er så urimeleg. Om ein legg vekt på natur og levevilkår, ser ein nemleg at austnorsk langt på veg blir det same som "innlandsnorsk" og vestnorsk blir "kystnorsk". Naturforholda på Austlandet og i Trøndelag ligg som kjent langt betre til rette for jordbruk enn på Vestlandet og i Nord-Norge, der fisket til gjengjeld alltid har spela ei

heilt sentral rolle. Og nettopp fiskeria og anna sjørelatert verksemd har gjort mykje til at desse to landsdelane i alle tider har hatt mykje kontakt, som for ein stor del har gått utanom det meir jordbruks- og innlandsorienterte Trøndelag – berre tenk på den gamle bergenshandelen frå Nord-Norge og dei store sesongfiskeria som har samla folk frå heile Vestlandet og Nord-Norge. Vestlandet og Nord-Norge har altså vore *bundne saman* sjøvegen – som for ein stor del har gått *utanom* Trøndelag.

Den mest bastante kommunikasjonsbarrieren her i landet har derimot til alle tider vore *fjell*, og då sjølvsagt aller mest dei høgaste og mest uoverstigelege, med andre ord Langfjella, for å bruke det tradisjonelle samlenamnet for fjellrekkja mellom Aust- og Vestlandet. Rett nok er Trøndelag og Austlandet også skilde av fjell, men trafikken over Dovre har truleg alltid vore livlegare enn over Langfjella (jf. t.d. pilegrimsleia til Nidaros), og derfor er også skiljet mellom austlandsk og vestlandsk vesentleg skarpere og meir grunnleggjande enn skiljet mellom austlandsk og trøndersk.

Før me gjer oss ferdige med todelinga av dei norske dialektane skal me sjå endå ein gong på dei prototypiske austnorske og vestnorske målmerka i skjema 3. I det førre punktet konstaterte me at heile Nord-Norge nærmast kan reknast som eit slags overgangs-område mellom austnorsk og vestnorsk (og sjølvsagt mest i sør – nærmast grensa mot Trøndelag; jf. den tjukke *l*-en). Men kor finn ein *kjerneområda* – kor finn me dei dialektane der *alle* dei utvalde målmerka peikar i same lei?

Innanfor austnorsk vil eg rekne Inntrøndelag/Nord-Østerdalen som eit slikt kjerneområde, med Sørvestlandet som eit vestnorsk motstykke på hi sida av fjella. Desse to kjerneområda er heller ikkje uventa ut frå geografien; Inntrøndelag og Østerdalen ligg nær det me må kunne anta har vore "episentret" for dei sentralskandinaviske innovasjonsbølgjene, mens Sørvestlandet ligg maksimalt "verna" mot bølgjer frå nordaust bak Langfjella.

Dermed har me diskutert det nordlege austnorsk/vestnorske grenseområdet – nordnorsken – og peika ut dei austnorske og vestnorske kjerneområda. Nå vender me blikket mot det *sørlege* grenseområdet - mot Agder eller *Sørlandet*.

3. Sørlandet og 'sørlandsken'

3.1. *Sørlandsk = sørlege e-mål?*

Som nemnt er Sørlandet som namn og som eigen landsdel mindre enn hundre år gammalt – på 1800-talet blei Agderfylka alltid rekna som ein del av Vestlandet. Som me har sett i pkt. 2, blir dette området dialektgeografisk framleis klassifisert som ein del av vestnorsk (i todelinga) og vestlandsk (i firedelinga), noko som gir seg sjølv ut frå det hovudkriteriet dei fleste legg til grunn, nemleg jamvekta. Sørlandsk som eige målføreområde dukkar dermed først opp på eit lågare nivå i inndelings-hierarkiet, og då som regel definert som "sørlege e-mål", der *e-mål* representerer det lingvistiske elementet i definisjonen (alle infinitivar og svake hokjønnsord endar på *-e*) og *sørleg* det geografiske (nordlege *e-mål* = nordvestlandsk).

Denne definisjonen er lingvistisk sett sjølvsagt grei nok; det er ikkje noko problem for dialektologar å lage ein eintydig klassifikasjon ut frå eit slikt kriterium. Problemet ligg etter mitt syn ein annan stad: Når me lagar målføreinndelingar, vil me gjerne at folk skal "kjenne seg att" i klassifikasjonen; me vil gjerne at dei områda me etablerer, skal vere slik at også "vanlege folk" hører at noko er trøndersk, vestlandsk osv. Dette vil me normalt berre kunne oppnå dersom me baserer inndelinga vår på såkalla *saliente* målmerke, slik me har vore inne på tidlegare.

Nå har me rett nok også sett at det er problematisk å finne eintydige språklege kriterium for å skilje mellom vestlandsk og nordnorsk, og i pkt. 2.3 blei nordnorsk framstilt som ei blanding av prototypiske aust- og vestnorske målmerke. Med unntak av tjukk *l* (pkt. 7.a) var det likevel ingen tilfelle av at det same målmerket fanst i både aust- og vestnorsk form innanfor målføregruppa nordnorsk. Med sørlege *e-mål* er det atskillig verre. Ein ting er det at dersom ein tek definisjonen heilt bokstavleg, blir området usammanhengande reint geografisk, for Søre Østfold har som kjent også *e-mål*. Men jamvel om ein ser bort frå området aust for Oslofjorden, er det meir enn nok språkleg variasjon i det som er att på vestsida: Det er mykje som skil talemålet t.d. i Grenland og i øvre Setesdal, men likevel er det sørleg *e-mål* i begge områda. Dersom me bruker skjemaet for

typisk aust- og vestnorske målmerke på dei sørlege *e*-måla, får me dette resultatet (områdenamna er berre meinte som antydningar, ikkje presise avgrensingar):

AUSTNORSK	VESTNORSK
1. lågtone (<i>Telemark + Aust-Agder</i>)	1. høgtone (<i>Vest-Agder</i>)
2. trykkforskyving mot venstre i verbalgrupper (<i>Grenland</i>)	2. inga trykkforskyving (<i>resten</i>)
	3.a. ingen spor av jamvekt 3.b. + reduksjon av trykklett <i>a > e</i>
4. forlenging av konsonanten i gamle kortstavingsord (<i>kystmåla</i>)	4. forlenging av vokalen i gamle kortstavingsord (<i>innlandsmåla</i>)
5. refleksar av gamle lange og korte vokalar har <i>ikkje</i> skapt nye vokalar/diftongar (<i>kystmåla</i>)	5. refleksar av gamle lange og korte vokalar har <i>ofte</i> skapt nye vokalar/diftongar (<i>Indre Aust-Agder</i>)
6. klitisert <i>han > n</i> (<i>Grenland</i>)	6. klitisert <i>han > an</i> (<i>resten</i>)
7.a. tjukk <i>l</i> (<i>nord aust</i>) 7.b. + retrofleksar (<i>nord aust</i>)	7.a. Ikkje tjukk <i>l</i> (<i>resten</i>) 7.b. ingen retrofleksar (<i>resten</i>) 7.c. + skarre- <i>r</i> (<i>kystmåla bortsett frå i nord aust</i>)
8.a. assimilasjon av mange konsonantsamband (<i>mb > mm, ŋg > ŋ ŋ nd > nn, ld > ll, rn > nn</i>) (<i>kystmåla</i>)	8.a. lite assimilasjon av konsonantsamband (<i>innlandsbygdene</i>)

Skjema 5. Målmerke for sørlege *e*-mål

Som me ser, er dette eit fullstendig håplaut skjema om ein ønskjer noko i nærleiken av ei eintydig plassering på skalaen austnorsk/ vestnorsk – her er jo nærmast fullt hus med både aust- og vestnorske målmerke. Reint bortsett frå at nordnorsk utgjer eit eige område geografisk, er det altså dessutan tydeleg at det store nordnorske området er langt meir einskapleg i språkleg forstand enn det vesle sørlege *e*-måls-området. Dette stemmer også med folks naturlege

språkkjensle – folk frå heile Nord-Norge blir straks identifiserte språkleg som nordlendingar; derimot har eg ennå til gode å høre noko normalt menneske seie om ein person at han snakka sørleg e-mål – eller om ein setesdøl at han snakka sørlandsk!

Konklusjonen så langt bør derfor etter mitt syn bli den at dersom me vil at det dialektologiske begrepet sørlandsk skal ha eit *salient* innhald, dvs. bety noko som folk lett kan kjenne att når dei hører det, så er sørleg e-mål totalt ubrukande som avgrensing. Folk har nemleg ei slags oppfatning om kva som er 'sørlandsk' i dialektologisk forstand, men det er slett ikkje det same som sørlege e-mål. Men før me går inn på det spørsmålet, bør me sjå litt nærmare på korleis *landsdelen* Sørlandet har vore avgrensa i dei hundre åra dette begrepet har eksistert.

3.2. *Landsdelen Sørlandet – kort historisk oversyn*

Som nemnt er det diktaren Vilhem Krag som har lansert namnet Sørlandet. Dette skjedde i ein artikkel i Morgenbladet 16. mars 1902, der han rett nok ikkje sa eksplisitt kva han la i dette omgrepet. Den som har arbeidd mest for å avklare spørsmålet om kva begrepet Sørlandet skal (og bør!) bety, er utan tvil kultursekretær Jostein Andreassen frå Søgne ved Kristiansand, som har samla og kommentert i ei bok på over 200 sider det meste av det som har vore skrive om dette temaet (Andreassen 1994). Andreassen meiner å kunne påvise at Krag opphavleg tenkte seg at nemninga *Sørlandet* skulle femne om det same området som dei seinare to Agder-fylka (før 1918 *Lister og Mandals amt* og *Nedenes amt*). I ein artikkel i 1903 – altså året etter lanseringa – skriv han t.d. slik:

Sørlandet falder i tre forskjellige Dele, som hver har sit Særpreg og sine Eiendommeligheder. Tre Kultursamfund grændser opimod hinanden: Skjærgaarden, Byen og Fjeldbygden. (Sitert etter Andreassen 1994:29)

Her er det altså tydeleg at Krag tenkjer både på kystbygdene og innlandet. Men i andre samanhengar – og ikkje minst når han kjem inn på språket – ser det ut som han først og fremst tenkjer på kystbygdene. Det er nemleg to målmerke som han stadig vekk nemner i samband med Sørlandet, og det er skarre-*r* og "blaute"

konsonantar,¹⁸ og begge desse målmerka finst som kjent berre i kystbygdene – spesielt i Aust-Agder. Derimot finst dei også i det meste av Rogaland. Dette – i tillegg til at Krag sjølv var frå Kristiansand og gjerne brukte kystmiljø i bøkene sine – har nok vore med og skapt eit inntrykk av at Sørlandet først og fremst er *kystdistriktet* i Agderfylka, og dette inntrykket blei seinare bekrefta og forsterka av andre, ikkje minst diktarkollegaen Gabriel Scott, som m.a. i ein artikkel i 1936 avgrensa "det egentlige Sørland" til å vere "kyststrimmelen mellem Flekkefjord og Tvedestrand, eller for å være helt nøiaktig, mellem Åna-Sira i vest og Oksefjorden i øst" (sitert etter Andreassen 1994:101).

Denne oppfatninga av at Sørlandet "eigentleg" berre er kystområda, skriv seg altså ikkje først og fremst frå Krag sjølv. På den andre sida kan ein heller ikkje seie at Krag er utan skuld i at Sørlandsbegrepet er blitt heller mangtydig. I debatten om kva jernbanestrekninga frå Kongsberg til Stavanger skulle heite, gjekk nemleg Krag sterkt *mot* namnet Vestlandsbanen (som til då hadde vore bruktt) og tilsvarende sterkt inn for *Sørlandsbanen*, som han i ein artikkel i 1910 hevda "fra sin første til sin siste Station løber over Sørlandets Jord..." (Andreassen 1994:134).

Det finst altså minst tre nokså ulike oppfatningar av kva for område som bør kallast Sørlandet:

- a. Den trongaste: Kystbygdene i Aust- og Vest-Agder (jf. Gabriel Scotts definisjon frå 1936).
- b. Den vidaste: Heile den sørlege delen av landet frå Kongsberg i aust til Stavanger i vest (jf. Krag's agitasjon for namnet Sørlandsbanen i 1910). Ei så romsleg avgrensing nordaustover – altså innover landet i den austlege delen – er det knapt mange andre som har operert med.

¹⁸ Skarre-*r*-en alluderer han faktisk indirekte til alt i den såkalla dåpsartikkelen frå 1902, der han skriv om "østlandske Doktorer og Officerer" som "bander og ruller paa r'rne" (Andreassen 1994:23), mens han i debatten omkring rettskrivingsreforma i 1907 talar varmt om kor godt dei mjuke konsonantane høver med talemålet sørpå (Andreassen 1994:86–93).

Derimot finst det ei "skjergardsutgåve" av denne vide definisjonen, der ein reknar heile det austafjelske "båtferieområdet" på vestsida av Oslofjorden til Sørlandet. Ei slik avgrensing finn me t.d. i heftet *Sørlandet* frå 1977 (Mittet & Co A/S):

Kyststrekningen fra Ferder fyr til Lindesnes blir vanligvis kalt Sørlandet, og dette hefte viser et utvalg bilder fra denne del av landet. Det er et populært ferieområde for mange nordmenn fra tettbebyggelsene rundt Oslofjorden (Sitert etter Andreassen 1994:114).

c. Den enklaste (eller byråkratiske): Aust- og Vest-Agder

Ettersom både a og b er såpass diffuse, er det fleire som meiner at c er den einaste som kan konkretiserast slik at ingen treng vere i tvil om omfanget, og i den grad det finst ei offisiell "korrekt" tolking i dag, så er det denne; t.d. dekkjer NRK-Sørlandssendinga dei to Agder-fylka. I 1998-utgåva av *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon* blir Sørlandet definert slik:

Sørlandet, den sørligste av våre landsdeler, omfatter de to Agderfylkene[...]. Opprinnelig ble navnet i første rekke benyttet om kyststripen i Aust- og Vest-Agder, ofte også inkludert Kragerø-distriktet i Telemark fylke; i dag brukes det vanligvis om Aust- og Vest-Agder som helhet. (Bind 14:231)

Som me ser, er det her c-tolkinga som blir framstilt som den någjeldande ("i dag", "vanligvis"), og det stemmer nok.¹⁹

I 1972 var derimot den tilsvarande artikkelen i *Aschehougs konversasjonsleksikon* slik:

Sørlandet, oppr. navn på kyststripen mellom Åna-Sira i v. og Oksfjorden [sic] ved Tvedestrand i ø., foreslått av Vilhelm Krag 1902 i en artikkel i "Morgenbladet". S. faller sammen med dialektskillet for

¹⁹ Derimot er det ikkje rett at Krag "opprinnelig" berre tenkte på "kyststripen i Aust- og Vest-Agder" (sjå sitat ovanfor under dette punktet); denne tolkinga kjem først seinare og skriv seg nok mest frå andre enn Krag sjølv.

den skarrende *r* mot *ø*. og for de bløte konsonanter innover i landet; dvs. 40-50 km fra kysten (se Sørlandsk). Etter hvert som navnet har fått hevd, brukes det om hele kyststripen i V.- og Aust-Agder fylker. Enkelte regner også Kragerø-distriktet med til S., og navnet blir ikke sjelden brukt som landsdelsnavn for de to Agder-fylkene i sin helhet som motstykke til Østlandet og Vestlandet. [...]

Her ser me altså mykje tydelegare nedslag av *a* (Gabriel Scotts versjon), men *c* blir også nemnt ("ikke sjelden brukt"). I denne leksikonutgåva (Aschehoug 1972) finn me faktisk også spor av tolking *b* (den vidaste), men då under ein annan artikkel:

Vestlandet er det vanlige fellesnavn på Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal fylker. Agderfylkene ble tidl. regnet med til V., men kalles nå gjerne Sørlandet (s.d.). Sistnevnte har man, vesentlig etter språklige kjennemerker, villet utstrekke til også å omfatte den sørligste del av Rogaland fylke med Stavanger by. Etter samme kriterier hører Nordmøre nærmere til Trøndelag enn til V. [...]

Her ser me altså at dialekten er dregen inn som eit viktig kjennermerke for å avgrense Vestlandet både i sør (mot Sørlandet) og nord (mot Trøndelag). Og grunnen til å utvide Sørlandet heilt til og med Stavanger "vesentlig etter språklige kjennemerker" kan vel knapt vere noko anna enn dei blaute konsonantane.

Dermed seier me oss ferdige med å avgrense *landsdelen* Sørlandet – klarare kan det knapt bli pr. i dag.

3.3. *Det prototypisk sørlandske – finst det?*

I pkt. 3.1 tok eg livet av sørlege *e*-mål som ei rimeleg dialektologisk avgrensing av sørlandsk, fordi dette området som me såg er svært ueinsarta reint språkleg. Det blir sjølvsagt ikkje noko betre om ein i staden baserer seg på det eg har kalla den byråkratiske avgrensinga av Sørlandet = Agder-fylka – det blir heller litt verre (men ikkje så mykje!).²⁰

²⁰ Sjølv skreiv eg i si tid (på oppdrag!) ein artikkel, ikkje om *sørlandsk*, men om (dialektane på) *Sørlandet*, der Sørlandet = Agderfylka. Etter å ha konstatert i det vide og breie at målet i dette området var hummar og kanari, drog eg ein nærmast ironisk konklusjon, som eg har lyst til å sitere her: "Kanskje vi da

Likevel er det utan tvil slik at også vanlege folk har ei slags oppfatning om at det finst noko som kan kallast sørlandsk i språkleg forstand. Ei avgrensing som så nokolunde svarar til det populære omgrepet sørlandsk finn me t.d. i Einar Lundebys artikkel i Aschehogs konversasjonsleksikon i 1972:

Sørlandsk er dialektene i de ytre bygdene i Aust- og Vest-Agder; avgrensningen mot de indre bygdene er ikke helt fast. Jamvektloven gjelder ikke, så infinitiv ender alltid på *-e*: *kaste, fare*. Tykk *l* av gln. *l* opptrer aller lengst øst (til mellom Risør og Arendal), men *rð* er overalt blitt *r*. Stemte ("bløte") konsonanter (f.eks. i *mad, gribe, skrige*) er i bruk fra litt sør for Tvedestrand og går videre inn i Rogaland og opp til midt i Ryfylke; de er oppstått alt i middelalderen. Skarre-*r* er i bruk i sjøbygdene og i byene. Sammen med sørøstlandsk har s. former som *vann, sogn* og *vei*. Presens av sterke verber har i regelen endelse og ingen omlyd: *komme(r), sove(r)*; i preteritum er former som *frøys, røyg* sterkt utbredt. [...]

Som me ser, svarar denne avgrensinga delvis til den snevre geografiske avgrensinga Gabriel Scott hadde av Sørlandet: Begge er ganske visst svært diffuse når det gjeld avgrensinga innover landet, men begge seier i alle fall at Sørlandet og sørlandsken først og fremst er kystbygdene (og byane). Derimot er dei ikkje heilt samde om kva for del av kysten som skal vere med: Me ser at dei sørlege *e*-måla spøkjer i bakgrunnen hos Lundebys, og dermed hamnar sørlandsken hans lenger mot nordaust enn det Sørlandet som Scott reknar med: For Scott begynner ikkje Sørlandet før skarre-*r*-en og dei blaute konsonantane er på plass; derfor hører ikkje Risør-distriktet med til hans Sørland. For Lundebys er det derimot ikkje sørlandsk dersom infinitiven endar på *-a*, og dermed fell dei vestlegaste kystbygdene i Vest-Agder ut i hans definisjon.

Dersom me nå legg desse to snevre definisjonane oppå kvarandre – Scotts (kvasi-)geografiske og Lundebys (kvasi-)språklege – så burde me stå att med eit område som ein ville vente skulle representere *det*

når alt kommer til alt allikevel kan si at der finnes noe spesifikt sørlandsk – nemlig *variasjonen – mangelen på enhet og samlende målmerker!*" (Torp 1990:42)

prototypisk sørlandske, nemleg kystbygdene mellom Okseffjorden og Lindesnes.

Spørsmålet er så i kva grad dette området framstår for folk i dette distriktet – og for andre – som eit språkleg sett einskapleg område. Etter mitt syn er svaret framleis nei, og eg trur også eg veit minst éin viktig grunn til det: Midt gjennom dette området går nemleg det eg tidlegare har antyda kan vere den mest saliente isoglossen i norsk, nemleg grensa mellom høgtone og lågtone. Eg trur knapt heller det finst nokon stad i landet der denne overgangen er så brå og tydeleg som nettopp her: Ein stad mellom Lillesand og Kristiansand – på grensa mellom dei gamle kommunane Vestre Moland og Høvåg (begge nå i Lillesand kommune) går det ei radikal tonefallsgrense, som alle er nøydde til å leggje merke til. Austanfor er det heilt klart austnorsk lågtone som rår grunnen, vestanfor er det like klart vestnorsk høgtone. Lenger inne i landet her eg ei kjensle av at grensa kanskje er mindre skarp, men i kystbandet er det likt til at ho er nærmast knivskarp; og kontrasten er dramatisk (jf. Fintoft & Mjaavatn 1980).²¹ Dermed går det altså eit svært salient målmerke tvers gjennom det som etter den hittil snevraste definisjonen skulle vere sørlandsk.

Spørsmålet er så om der ut frå dette finst ei endå snevrare oppfatning av kva som er den prototypiske sørlandsken enn at det er *kystbygdene mellom Okseffjorden og Lindesnes*. Etter mi meining er svaret ja: Eg trur mange meiner at "skikkeleg sørlandsk" skal ha høgtone!

Dette er det sjølvstakt ikkje så lett å føre prov for, ettersom vanlege folk stort sett manglar språk for å snakke om tonefallsskilnader, og det same gjeld jo langt på veg dialektologane, og dermed er denne grensa ikkje så mykje omtala. Men det finst ein del indisium som nok kan tolkast i den lei som eg har antyda. Mellom anna finst det

²¹ Denne skarpe tonefallsgrensa har sjølvstakt lenge vore velkjend mellom dialektologane, men inntil det aller siste er det så vidt eg kjenner til ingen som har gjort noka vitskapleg gransking av tonegangen i dette området. Men nå har Randi Alice Nilsen gått opp denne grensa i ein interessant artikkel som kom i 2001, der ho påviser at det faktisk er tale om eit anten-eller i kystdistriktet og ikkje ein meir eller mindre diffus overgangssone (Nilsen 2001).

ein del utsegner hos sjølvaste døyparen Vilhelm Krag som kan tyde på at han ikkje rekna folk austanfor Lillesand som sørlendingar. Det er rett nok uvisst kor mykje ein skal leggje i replikkar frå litterære figurar, men i artikkelen "Feriebreve fra Holmerne sørpaa" (trykt i *Tidens Tegn* 25. juli 1910) lar Krag i alle fall Maarten og Silius beklage seg over "denne elendige østlendingen" som skal vere "bortfra Græmstadkanten en plads". Rett nok meiner forfattaren "at da kan han jo ikke egentlig kaldes østlending", men ikkje desto mindre skal Krags dotter i ein tale i 1971 ha hevda at for Krag "stoppet jo Sørlandet ved Lillesand" (jf. Andreassen 1994:112).

Krag deltok også i språkdebatten kring 1907-reforma – han var spesielt misnøgd med at dei blaute konsonantane blei fjerna – og han argumenterte då naturleg nok også med talemålet i sin landsdel, og skreiv m.a. dette:

Den østlandske knakende *k* og knitrende *r* vilde passe ilde i dette lave og lidet pralende Land. [...] her passer netop denne *lyse, lidt syngende Tale*, der kan blive saa blød og saa munter, saa uskyldigt barneglad og saa indsmigrende sød. (Morgenbladet 2/2-1907; sitert etter Andreassen 1994:91; mi kursivering, A.T.)

Eg trur knapt Krag ville kalle talemålet aust for Lillesand lyst og "litt syngende"; her i landet har det nemleg ganske lenge vore vanleg å seie at austlendingar *snakkar*, mens andre "syng" (sjølv sagt eit uttrykk for prosodisk undertrykking av alle ikkje-austnorske dialektar, men her som elles er det nok prestisjen og fleirtalsdiktaturet som rår). Og når det gjeld tonefallet, er som sagt austegdene austlendingar.

Etter denne aller snevraste avgrensinga blir då sørlandsken berre dialektane i kystbygdene og byane frå litt aust for Kristiansand og eit stykke vestover, kanskje om lag til Lindesnes – med andre ord eit svært lite geografisk område. Til gjengjeld bur det ganske mange folk der, i alle fall i det nordaustre hjørnet.

3.4. *Det prototypisk sørlandske som 'heimedansk' målmerke*

At dei prototypisk sørlandske målmerka som me har sett på i det førre punktet så å seie alle peikar mot Danmark, er sjølv sagt inga ny eller sensasjonell oppdaging; det er tvertimot velkjent og akkurat det

me ville vente ut frå geografiske og historiske forhold. Men dermed nærmar me oss kanskje også eit svar på korfor det blir så problematisk å passe 'sørlandsken' inn i eit austnorsk/vestnorsk-skjema, jamvel om me vel ei snevrare avgrensing enn sørlege *e*-mål. Mange av dei mest saliente sørlandske målmerka er nemleg verken aust- eller vestnorske, men nettopp *sørlandske*!

Desse spesifikt sørlandske målmerka er altså i svært stor grad ein konsekvens av at dette området ligg geografisk mykje nærmare eit anna innovasjonssentrum enn det Sandøy kallar det sentralskandinaviske (jf. pkt. 2.2), nemleg det *sørskandinaviske*. Og dei sørskandinaviske innovasjonane er stort sett heilt andre enn dei sentralskandinaviske (eller som eg heller vil seie, indre nordskandinaviske).

Her følgjer eit utval av slike målmerke som eg ein gong litt ironisk har kalla "ekte heimedanske folkemålsdrag", dvs. samsvar mellom folkeleg norsk talemål og dansk, der det er grunn til å tru at det dreiar seg om munnleg påverknad frå dansk (standardtalemål eller dialekt) utan at påverknaden har gått via norsk-dansk standardtalemål eller skrift (jf. Torp 1988).

MÅLMERKE	UTBREIING I NORGE
1. utlydsvokalforkorting i syntagme (t.d. <i>på seg, må vel</i>)	dei fleste kystmål på Agder
2. vokalforkorting i førsteleddet i samansette ord (t.d. <i>snømann, trestokk, blåtøy</i>)	mange kystmål på Agder
3. kort vokal i utlyd (i ord som <i>til</i> = [te], <i>så</i> [so])	kystmåla mellom Grimstad og Lista
4. alltid tonem 2 i ord utan "stødbasis"	vestre delen av kystmåla i Vest-Agder(?)
5. reduksjon <i>a</i> > [ə] i preteritum av <i>a</i> -verb (<i>kaste, har kaste</i>)	kystmåla mellom Mandal og Lindesnes
6. lenisering (<i>bide, gabe, skrige</i>)	"den bløde kyststripe"
7. dorsal <i>r</i> (skarre- <i>r</i>)	(for tida) det meste av Sørvestlandet og Sørlandet
8. <i>r</i> -vokalisering	kystmåla mellom Risør og Grimstad
9. <i>r</i> -velarisering av schwa (trykklett <i>-er</i> > <i>-år</i>)	for det meste der målet har dorsal <i>r</i>

Skjema 6. Ein del fonetiske og fonologiske samsvar mellom egdske kystmål og dansk²²

Det er ikkje tvil om at desse og andre liknande målmerke er med på å gi desse egdske kystmåla eit så "dansk" preg at jamvel danskar legg merke til det. Som "bevis" på dette kan eg fortelje ei historie eg ein gong hørte frå ein dansk kollega, som hadde reist rundt i Danmark saman med ein norsk kollega, som var kristiansandar. Mest kvar kveld når dei kom til eit nytt hotell, brukte vertskapet å seie når dei fekk høre sørlandsmålet til kristiansandaren: "Men De behøver da slet ikke at snakke dansk!" For dei trudde nok sikkert det var ein svenske som prøvde å tale dansk...

Det er med andre ord ikkje tvil om at det finst ei rekkje svært saliente målmerke som folk med god grunn oppfattar som spesifikt

²² I Torp 1988 har eg nemnt og drøfta både desse og ein god del fleire "heimedanske" målmerke, m.a. også ein del morfologiske og syntaktiske.

sørlandske, ettersom mange av dei berre finst i nokre eller alle kystmåla i eitt eller begge Agder-fylka. Men det er altså så å seie berre i kystmåla ein finn desse målmerka; så snart ein kjem nokre mil innover i landet, forsvinn det aller meste av "heimedansken", slik at det tradisjonelle innlandsmålet i Agder-fylka faktisk er noko av det mest "kavnorske" me har.

Konklusjonen må dermed bli at dersom *sørlandsk* skal vere ein dialektologisk term som folk kan "kjenne seg att i" (m.a.o. salient), og dersom Sørlandet = Aust-Agder + Vest-Agder, så blir det ikkje geografisk samsvar mellom landsdel og målføreområde slik stoda er i dag. Spørsmålet er så om det vil kunne bli slik i framtida. Eg skal runde av denne drøftinga med å spekulere litt omkring dette.

3.5. Eit(t) sørlandsk regionmål?

Det er velkjent at det skjer ei såkalla *regionalisering* av dialektane i dag – både her i landet og andre stader. Dette inneber at dei mest lokale skilnadene mellom bygdemåla forsvinn og me får i staden eit meir einsarta talemål som varierer mindre lokalt. I prosjektbeskrivelsen for TEIN er den språklege regionaliseringa omtala som eit empirisk delmål, der det m.a. heiter slik:

Den empiriske delen av prosjektet skal konsentrerast om *språkleg regionalisering* som geografisk mønster for språklege realiseringar. [...] Språkleg regionalisering vil primært spreia seg etter prinsippet 'urban jumping', altså frå kjerneområdet vil regionsspråket spreia seg frå tettstad til tettstad. [...] Når ein skal studere *utbreiinga* av den språklege regionaliseringa, kan vi stilla oss desse spørsmåla: Kor langt strekkjer ho seg? Kor langt strekkjer cirkumferensane seg? Kvar møtest to cirkumferensar?

Her ligg det etter mitt syn fleire interessante forskingsoppgåver nettopp i Agder-regionen, og dei er først og fremst interessante fordi svara neppe er opplagde. Sjølv har eg ikkje drive systematiske studium anna enn i eit par bygder i Aust-Agder, så det eg seier nå, er i alt vesentleg basert på såkalla tilfeldig observasjon, gjort av ein som er oppvaksen i landsdelen, men som ikkje har budd fast der på 40 år.

Ein tendens som synest opplagd, er at mange særdrag som hittil har vore avgrensa til kystmåla, er på veg innover landet. Bortsett frå

skarre-*r*-en trur eg likevel ikkje det gjeld så mange av dei "heimedanske" målmerka ovanfor – tvert imot er det nok slik at fleire av desse faktisk er på sterk retur i kystmåla; det gjeld jamvel eit så salient målmerke som leniseringa (dei blaute konsonantane), som ein ikkje finn særleg mykje av hos mange yngre menneske i det området der slike former tradisjonelt har vore einerådande. Derimot er utvilsomt den enkle morfologien i kystmåla på veg til å fortrenge det meir kompliserte bøyingsverket i innlandsmåla; det gjeld t.d. fleirtalsbøying av substantiv og presens av verb, der kystmåla i alle fall i Aust-Agder lenge har hatt bokmålsliknande former, mens dei tradisjonelle formene i innlandsmåla liknar meir på tradisjonell nynorsk. Noko tilsvarande gjeld sikkert også for mange ordformer (*vatn* > *vann*, *straum* > *strøm*, *gløyme* > *glømme* > *glemme* osv).

Dette er det eg meiner å kunne registrere av heilt klare tendensar, spesielt ut frå kjennskap til forholda i den austlege delen av området.²³ Så kjem me til dei langt vanskelegare spørsmåla om kor langt regionaliseringa på Agder når, og om det finst fleire sentra med tilhørande cirkumferensar innanfor området.

La meg her for det første seie at eg avstår heilt frå å uttale meg om den vestlege delen av Agder, dvs. det som ligg vest for Kristiansand, ettersom eg kjenner altfor lite til dette området. Men ut frå det faktum at Kristiansand er den største byen i regionen, vil ein med utgangspunkt i "TEIN-modellen" (sjå sitatet ovenfor) gå ut frå at kristiansandsmålet må vere øvst i det sørlandske regionaliseringshierarkiet. Av dette skulle det då følgje at t.d. Arendal, som den nest største byen på Agder, skulle bli påverka frå Kristiansand.

På grunnlag av usystematisk observasjon vil eg likevel tvile på at så er tilfellet. Eg trur i det heile at kristiansandsmålet har mykje mindre innverknad i heile Aust-Agder enn det ein skulle tru ut frå økonomisk og demografisk vekt. Det einaste opplagt kristiansandske målmerket eg kjenner til som har greidd å trengje eit stykke inn i Aust-Agder, er nr. 3 i skjema 6 (kort vokal i utlyd); her finst eit par eksempel (pronomenet *det* /*d̥e*/ og preposisjonen *til* /*te*/) så langt aust

²³ Etter å ha lese to heilt blodferske rapportar frå dei indre bygdene i Vest-Agder, meiner eg å kunne konstatere at dei same tendensane syner seg der (jf. Johannessen 2001 og Ågedal 2001).

som i Grimstad (men kristiansandsmålet har mange fleire; jf. Christoffersen 1981). Den regionaliseringa ein elles finn i Aust-Agder, trur eg helst må forklarast anten som lokale utviklingar, der kystmåls ekspansjonen innover landet sjølvsagt er den viktigaste tendensen, eller som rein austlandspåverknad, der innføring av retrofleksar utan tvil er den mest påtakalege endringa frå fonologisk synsstad. For 30-40 år sidan fanst det knapt retrofleksar i Aust-Agder anna enn i og kring byen Risør; i dag har truleg alle unge menneske retrofleksar i heile kystdistriktet til og med Arendal (jf. Torp 1994:294ff). Skarre-*r*-en ekspanderer heller ikkje lenger nordaustover i kystbygdene; derimot vil truleg alle innlandsbygdene i arendalsvasdraget få skarre-*r* ganske snart.

Dersom me forlengar dei tendensane me ser i dag nokre generasjonar inn i framtida, vil altså dei fleste austegdar etter kvart kunne komme til å snakke eit svært austlandsprega mål både prosodisk og segmentalfonologisk – altså både i tonefall og einskildlydar. Men det vil vere eit austlandsk utan ein del av dei mest saliente – eller kanskje me skulle seie *utprega!* – austnorske trekka, som trykkforskyving mot venstre i framandord, spor av jamvekt, klitisert *han > n* og tjukk *l* – med andre ord: Det vil vere berre dei "pene" trekka i austlandsken som slår gjennom – desse trekka stemmer jo i alle fall med det tradisjonelle folkemålet her, og sidan dei også samsvarar med prestisjespåket, er det sjølvsagt ingen grunn til å kvitte seg med dei. Men skarre-*r*-en ser ut til å halde stand der han alt har slått gjennom – dvs. i heile fylket bortsett frå lengst i nordaust – kommunane Risør og Gjerstad vil nok aldri få skarre-*r*.

Eit dialektologisk framtidsscenario (dialektromantikarar ville vel helst seie eit skrekksenario) for størsteparten av Aust-Agder ville altså kunne bli eit talemål som fell meir eller mindre saman med den såkalla Frogner-dialekten (= vestkant-oslomål med skarre-*r*), mens risørfolk og gjerdsølingar vil bli "normale" standardaustlendingar!

Litteratur

- Andreassen, Jostein 1994: *Begrepet Sørlandet – en historisk oversikt*. Søgne – eige forlag
- Auer, Peter, Birgit Barden & Beate Grosskopf 1998: "Subjective and objective parameters determining 'salience' in long-term dialect accommodation" I *Journal of Sociolinguistics* 2/2:163–187
- Berulfsen, Bjarne 1968: "Aust-Agder – Språk" I *Aschehous konversasjonsleksikon*, bind 1, spalte 981
- Bjørkum, Andreas 1970: "Norsk målføre. Eit stutt oversyn" I Beito, Olav T.: *Målføre og normalmål* s. 68–79 Universitetsforlaget
- Bull, Tove 1996: "Språkskifte hos kvinner i ei nordnorsk fjordsamebygd." I Jahr & Skare (red.)
- Christiansen, Hallfrid 1954: "Hovedinndelingen av norske dialekter" I *Maal og Minne* s. 30–41
- Christoffersen, Marit 1981: "Kort trykksterk vokal og 'stød' i Kristiansands bymål" I *Maal og Minne* s. 77–85
- Fintoft, Knut & Per Egil Mjaavatn 1980: "Tonelagskurver som målmerker" I *Maal og Minne* s. 66–87
- Fretheim, T. & R. A. Nilsen 1989: "Romsdal intonation: where East and West Norwegian pitch contours meet" I J. Niemi (red.): *Papers from the eleventh Scandinavian conference of linguistics. Vol 2*. University of Joensuu, s.442–458.
- Jahr, Ernst Håkon (red.) 1990: *Den store dialektboka*. Novus
- Jahr, Ernst Håkon & Olav Skare (red.) 1996: *Nordnorske dialektar*. Novus
- Jensen, Martin Kloster 1964: *Språklydlære*. Bergen/Oslo
- Johannessen, Silje 2001: *Fra isolasjon til kontakt. Om talemålsutviklingen i Åseral på 1900-tallet*. Upublisert hovudfagsavhandling, Høgskolen i Agder
- Larsen, Amund B. 1897: *Oversigt over de norske bygdemål*. Aschehoug
- Lie, Svein 1985: "Inndeling av norske dialektar" I *Norskraft* nr. 47
- Lie, Svein 1984: "Om noen følger av schwa-bortfall i norsk" I *Maal og Minne* s. 120–157
- Lundeby, Einar 1972: "Sørlandsk" I *Aschehous konversasjonsleksikon*, bind 18, spalte 596
- Lundeby, Einar 1972: "Vest-Agder – Språk" I *Aschehous konversasjonsleksikon*, bind 19, spalte 731–732
- Longva, Svein & Johan Kristian Tønder 1999 (red.): *Norges offisielle statistikk C513*

- Nilsen, Randi Alice 1992: *Intonasjon i interaksjon. Sentrale spørsmål i norsk intonologi*. Dr.-avhandling. Universitetet i Trondheim
- Nilsen, Randi Alice 2000: "Tonale særtrekk i norske lavtonedialekter" I *Folkmålsstudier* 39. Helsingfors
- Nilsen, Randi Alice 2001: "'Borderline cases'. Tonal characteristics of some varieties of spoken Norwegian". I *Nordic Prosody VIII*. Berlin.
- Sandøy, Helge 1994: "Utan kontakt og endring?" I Kotsinas, Ulla Britt & John Helgander (red.): *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden* s. 38–51. Stockholm
- Sandøy, Helge 1996: *Talemål*. Novus
- Skjekkeland, Martin 1997: *Dei norske dialektane*. Høyskoleforlaget
- Torp, Arne 1983: "Nokre tankar om inndeling av folkemålet i Skandinavia" I Slotte, Peter (red.): *Folkmålsstudier* nr. 28 s. 45–92. Åbo
- Torp, Arne 1988: "'Heimedanske folkemål" I Bjørkum, Andreas & Arve Borg (red.): *Nordiske studiar – Innlegg på den tredje nordiske dialektolog-konferansen 1986* (Skrifter frå Norsk målførearkiv XL). Oslo
- Torp, Arne 1994: "Skarre-r mot retrofleksar: ein rapport frå frontlinja" I Kotsinas, Ulla Britt & John Helgander (red.): *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden* s. 291–299. Stockholm
- Torp, Arne 1994: "Lågtone, jamvekt, trykkforskyving" I Reinhammar, Maj (red.): *Nordiska dialektstudier* s. 293-304. Uppsala
- Torp, Arne 1990: "Sørlandet" I Jahr (red.) s. 29–43
- Ågedal, Reidar 2001: *Mellom kyst og innland. Ei gransking av talemålsutviklinga i Konsmo i Vest-Agder*. Upublisert hovudfagsavhandling, Høgskolen i Agder